
KUR'AN VE TEFSİR ÖĞRETİMİNDE GELENEK ve BATILILAŞMANIN İZLERİ OSMANLI MEDRESE VE DARÜLFÜNUNLARI

*

Bilal Gökçür¹ - Safinaz Asri²

ÖZET

Osmanlı medrese ve darülfünunlarında yer alan Kur'an ve Tefsir dersleri tarihsel süreç içinde geleneksel ve Batılı çizgilerde değişiklikler göstermiştir. İlk dönem Osmanlı'da çağdaş ve yalın anlamda Protestan bir yaklaşımla Kur'an'ı anlama çabasının olmadığı bir gerçektir. Kur'an'ı anlamak, öncelikle Hadis ve gelenek etrafında olmalı anlayışı Osmanlıda da hakimdir. 16. asırdan sonra etkisini gösteren kutsal metin merkezli din anlayışı, geleneksel İslam anlayışında olmadığından, eğitim ve öğretim faaliyetleri gelenek çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada Osmanlı geleneğinde Tefsir derslerinin Arapça eğitiminin bir uygulama alanı olarak düşünüldüğü düşüncesi ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Osmanlı, Gelenek, Batılılaşma, Eğitim, Medrese, Darülfünun.

¹ Yard. Doç., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

² Din Hizmetleri Uzmanı, Isparta Müftülüğü

I. GİRİŞ

Gelenek ve Batılılaşmanın her alanda olduğu gibi dinî ilimlerde de etkisini gösterdiği bilinmektedir. Bu etki akademik anlamda Batı kaynaklı sosyal ve beşerî bilimlerin metot ve teorilerini adapte yoluyla olmakta ve etki dinî bilimlerin eğitim ve öğretimine de yansiyabilmektedir. Bu süreçte gelenek ve geleneğin öngördüğü metot ile teoriler ve dolayısıyla da eğitim ve öğretime yansıma gücü de gerileyebilmektedir. Ancak her halükarda çoğu kez bir kargaşanın görüldüğü de vakidir.

Bu çalışmada geleneği ve Batılılaşmayı 600 yıllık hayatı süresinde yaşayan ve bunu eğitim öğretim kurumlarına yansıtan Osmanlı'nın medresé ve darülfünunlarında nasıl geleneğin olduğunu ve daha sonraki dönemlerde ise çoğu kez batılılaşma etkisi altında olan bir modernite yaşadığını bulmaya çalışacağız. Bu anlamda Kur'an ve Tefsir öğretiminin bunu en güzel şekilde örneklendireceğine inanıyoruz. Bu nedenle Osmanlı eğitiminde 13 Kasım 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ile birlikte açılmaya başlanan modern eğitim kurumlarından önce ve sonra, geleneksel eğitim veren medreseler ve çağdaş din eğitimi vermesi amacıyla açılan Darülfünun'da programlarındaki tefsir eğitim-öğretimi ve tefsir eğitimi anlayışları üzerinde durulacaktır.

II. GELENEKSEL DÖNEM: YENİLEŞME HAREKETLERİ ÖNCESİ OSMANLI MEDRESELERİNDE KUR'AN VE TEFSİR EĞİTİMİ

Osmanlı eğitim sistemi ve onun en önemli kurumu konumunda bulunan medreseler hem kurumsallaşma, hem de eğitim-öğretim anlayışları itibarıyla, Nizamiye Medreseleri ile başlayan ve Anadolu Selçuklular döneminde çok büyük değişiklikler yapılmadan devam ettirilen medrese ve onun eğitim geleneğini sürdürmüştür. Orhan Gazi tarafından İznik'te açılan ilk Osmanlı medresesinden Fatih dönemine kadar geçen sürede gerek kurumsallaşma gerekse program bazında çok önemli değişme ve gelişmeler yaşanmamıştır. Osmanlı medeniyetinin özellikle dinî kurumsallaşmada neredeyse tüm kurumlarını ve işleyiş sistemlerini Selçuklulardan devraldığı düşünülünce eğitim alanında da böyle bir durum, beklenen bir gelişmedir.

Fatih Medreselerinin açılışına kadar ilk Osmanlı medreselerinin programlarında -daha sonraki dönemlerde de devam ettiği üzere- ağırlıklı olarak Arapça öğretimine yer verilmiştir. Fıkıh ve Kelam-Akaid dersleri, Arapça'dan sonra programda yer alma oranı en yüksek dersler olmuştur. Hadis dersleri ise ayrı bir ilgiyle bir ihtisas alanı olarak düşünülmüş, bu amaçla da medrese sonrası ihtisas düzeyinde eğitim veren Dâru'l-Hadisler kurulmuş-

tur. Bunlara benzer olarak Dâru'l-Huffaz ve Dâru'l-Kurrâlar açıldığını ve buralarda Kur'an'ın ezberlenmesi ve farklı kıraatlerde okunması ile ilgili eğitim ve öğretim önemle sürdürülmüştür.

İlginçtir ki Kur'an'ı anlama çabası olarak bir tefsir dersi ilk dönemde hemen hiç, son dönemde ise en az yer verilen alanlardan biri olmuştur. Medresenin kitap takip etme geleneğine uygun olarak, tefsir derslerinde bu alanla ilgili kitaplar takip edildiğini ilk kademede Vahidî ve Başî tefsirlerinin daha sonraki kademelerde ise Beyzâvî tefsirinin okutulduğunu görmekteyiz (Özyılmaz, 2002, s. 176-178). Yine bu programlarda Hadis Usûlü, Fıkıh Usûlü gibi dersler bulunurken, Tefsir Usûlü şeklinde bir ders II. Meşrutiyet sonrası yenileşme çalışmalarına kadar programlarda yer almamıştır.

Kitap Adı	Okutulduğu Medrese Kademesi
Vahidî, Başî	Medreselerin İlk kademelerinde
Beyzâvî	Medreselerin Son kademelerinde, ya da İstanbul'daki özel hocalardan

Tablo 1: Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreselerinde Tefsir Dersleri

Fatih dönemi siyasî, askerî pek çok alan gibi, eğitimde de büyük gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Medreselerde yeni bir sınıflama yapılmış, eski medreselere, bunların üstünde eğitim veren Sahn medreseleri eklenmiştir. Ancak, önceki dönem programındaki gibi, bu dönem programlarında da tefsir dersleri fazla yer almamıştır. Tefsir, sadece Sahn medreselerinde okutulmuş gözükmüyor. Ama okutulan ders kitabı değişmiştir. Beyzâvî yerine, İslam mezhepler tarihinde bir Mutezili olarak bilinen Zemahşeri'nin *Keşşaf*'ı okutulmaya başlanmıştır (Atay, 1983, s. 87). Sünni-Hanefi çizgide bir din politikası güden Osmanlı'nın, müellifi Mutezili olan ve derin Arap dili tahlilleri barındıran *Keşşaf*'tan istifadesine engel olmamış görünüyor.

Medrese Kademesi	Okutulan Kitap
Sahn	Keşşaf

Tablo 2: Fatih Dönemi Osmanlı Medreselerinde Tefsir Dersleri

Kanuni dönemi Osmanlı İmparatorluğunun sosyal, siyasal, idari, ekonomik pek çok alanında en iyi dönemini yaşadığı, kurumsallaşma ve programlar bazında yeni düzenlemelerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Fatih döneminde açılan Sahn Medreselerine, daha üst seviyede eğitim yapan Süleymaniye Medrese-

leri ilave edilmiştir. Fakat tefsir eğitimi anlayışlarında, hatta genel itibariyle tüm eğitim anlayışlarında çok önemli gelişmeler olmadığı görülmektedir. Keşşaf'ın yerini muhafaza ettiği görülmektedir. Farklı olarak, tefsir dersleri hem Sahn, hem de altmışlı medreselerde okutulmaya başlanmıştır. Sahn'da Beyzâvî tefsirinden Bakara Suresinin tamamı, Süleymaniye Medreseleri yapıldıktan sonra eklenen altmışlı medresede ise, *Keşşaf*, Seyyid Şerif Cürcanî'nin *Haşiyeye*'si ile birlikte okutulmuştur (Atay, 1983, s. 95-96).

Medrese Kademesi	Okutulan Kitap
Sahn (50 Akçeli)	Tefsir-i Kazî (Bakara Suresi'nin tamamı)
60'lı Medrese	Keşşaf (Şeyyid Şerif Haşiyesi ile birlikte)

Tablo 3: Kanuni Dönemi Osmanlı Medreselerinde Tefsir Dersleri

III. MODERN DÖNEM: YENİLEŞME HAREKETLERİ SONRASI OSMANLI MEDRESELERİNDE TEFSİR EĞİTİMİ

Kanuni sonrasında Osmanlı XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak hızla artan bir gerileme süreci içine girmiştir. Bu gerileme sürecinden dönemin en önemli eğitim kurumu olan medrese de etkilenmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda bu gerilemenin boyutları diğer alanlar gibi eğitim ve medrese eğitiminde de büyük oranda artmıştır. Bu kötü gidişatın önüne geçebilmek için medreselerde XVI. yüzyıldan itibaren bazı küçük ıslahat çalışmaları yapılmıştır. En önemli ıslahatlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Bu dönemde çok sayıda program önerileri getirilmiştir. Ancak yapılan ıslahat amaçlı program önerileri, 1914 yılında Mustafa Hayri Efendi'nin gerçekleştirdiği ıslahatla uygulama imkanı bulabilmişlerdir. Bir eğitim programını değişime iten sosyal, psikolojik, sosyo-psikolojik, tarihî ve felsefî faktörlerin olabileceği göz önüne alınırsa Osmanlı'nın son yüzyılında yaşanan kargaşa ve sıkıntılar başta toplumsal faktör olmak üzere, program değişimine etki eden tüm faktörler böylesi bir hızlı gelişim ve değişime sebep olması kaçınılmazdır. Tabi burada, Batıdaki bilimsel gelişmelerin Osmanlı eğitim sistemine ve özellikle de askerî ve teknik eğitime etkilerini de unutmamak gerekir.

Fakat bu ilk batılı eğitim kurumunun açılışından sonra eğitim sisteminde ve eğitim-öğretim anlayışlarında büyük değişiklikler yaşanmıştır. 1900 yılında dördüncü kez açılan Darülfünun'da modern anlamda din eğitim-öğretimi vermesi amacıyla Ulum-u Aliye-i Dinîye şubesi açılmıştır. Bu eğitim kurumu ile medrese dışında yüksek din eğitimi veren yeni bir din eğitimi kurumu ortaya çıkmıştır. Yalnız bu dönemde medrese, eğitimde, özellikle

de din eğitiminde ağırlığını koruma çabası içine girmiştir. Nitekim Darülfünun çok uzun süre din eğitim-öğretimine devam edememiş, 1914 yılında Mustafa Hayri Efendi tarafından çıkarılan Islahat-ı Medaris Nizamnamesi ile Medresetü'l Mütahhasisin açılınca, Ulum-u Şeriyye Şubesi kapatılmıştır (Ayni, 1995, s. 71). Medreseler de çağdaş eğitim anlayışlarını yansıtacak şekilde yeniden düzenlenerek, Osmanlı'nın sonuna kadar farklı alanlar için din eğitim-öğretimi yapan tek kurum olarak varlığını devam ettirmiştir.

Medrese eğitiminde yapılan ilk önemli ıslahat, 1867 yılında 15 kişilik bir heyetin yaptığı program teklifi olmuştur. Bu programda tefsir eğitimine İlm-i Tefsir adıyla yer verilmiştir. Ancak ders, tatil günlerinde okutulan dersler arasında yer almaktadır.

Dersin Adı	Zaman
İlm-i Tefsir	Tatil günleri

Tablo 4: 1967 İslat Çalışmasına Göre Medreselerde Tefsir Dersleri

Şeyh Ali Efendizade Muhiddin'in önerisine göre, bu ders, medresenin 10. sınıfında Salı ve Cuma günleri verilecektir. Kitap olarak da artık Keşşaf değil Beyzâvî okutulacaktır (Atay, 1983, s. 189-190, 212).

Sınıf	Zaman	Ders Kitabı
10. sınıf	Cuma-Salı	Tefsir-i Kazî

Tablo 5: Şeyh Ali Efendizade Muhiddin'in Islahat Önerisine Göre Medreselerde Tefsir Dersleri

Daha önce verdiğimiz kuruluş ve yükselme dönemi programlarına kıyasla, bu iki programdaki tefsir derslerinin program içindeki oranı oldukça azalmıştır. Tabi bunun sosyal, ekonomik, idarî ve askerî pek çok nedeni olabilir. Fakat Osmanlı'nın hem askerî alandaki gerilemesinin hem de diğer devletler nazarındaki itibarının azalması ve başta askerî eğitim olmak üzere, farklı eğitim alanlarına yönelimin artması, bu nedenlerin en önemlisi olarak gösterilebilir. Nitekim Batılı eğitim tarzında açılan ilk kurumlar 1773 yılında açılan Mühendishane-i Bahr-i Humayun; ikinci okul ise 1976 yılında açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun askerî okulları olmuştur. Medresedeki ıslahatlarda da idarî alandaki ve devlet yönetimindeki ihtiyaçlar dolayısıyla, programlarda farklı branşlara yer verilmiş olması mümkündür. Bu iki program teklifi bir bütün olarak ele alındığında, bu durum daha açık görülmektedir.

30 Ocak 1910 tarihindeki ıslahat, ciddi anlamda ilk medrese ıslahatı olarak kabul edilmektedir. Fakat tefsir dersleri, programda eskiden uygulandığı şekilde yer almaya devam etmiştir. IX ve X. sınıflarda ikinci dersleri, XI ve XII. sınıflarda ise sabah dersleri arasında Beyzâvî tefsirinin okutulması önerilmiştir. . 13 Şubat 1910 tarihli Medâris-i İlmiye Nizamnamesi'nde de tefsir derslerinin yukarıda belirtilen şekilde uygulanması önerilmiştir (Atay, 1983, s. 231-235).

Sınıf	Zaman	Ders Kitabı
9. Sınıf	İkinci Dersi	Tefsir-i Kazî
10. Sınıf	İkinci Dersi	Tefsir-i Kazî
11. Sınıf	Sabah Dersi	Tefsir-i Kazî
12. Sınıf	Sabah Dersi	Tefsir-i Kazî

Tablo 6: 30 Ocak 1910 Tarihli Islahat Çalışmasına Göre Medreselerde Tefsir Dersleri

Ağustos 1911 tarihli Eşrefzâde Muhammed Şevketî'nin hazırladığı ve daha sonraki medrese programlarını büyük ölçüde etkilediğini düşündüğümüz program, hem kuruluş ve yükselme döneminde uygulanan, hem de gerileme dönemi ıslahat çalışmalarında önerilen programlardan oldukça farklıdır. Zira medresenin eğitim süresi on iki yıldan on dört yıla çıkarılmış, orta ve alî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Orta kısım üç yıllık Rüştîye ve beş yıllık İdadiye bölümlerinden oluşmuştur. Aliye kısmında, altı yıl eğitim veren "Ulûmu Şeriye" ve Fıkıh Şubesi"; beş yıl eğitim veren "Hikmet" ve "Lisan Şubesi" olmak üzere dört şubeye yer verilmiştir. Tefsir, hadis, kelim ve ahkam-ı İslam bölümlerini içeren Ulûm-u Şeriye Şubesi programında tefsir dersi ve öğretimi için oldukça önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Osmanlı medrese programlarında ilk defa, tefsir (rivayet ve dirayet), ilm-i kıraat, esbab-ı nüzûl, nasih ve mensuh, tabakat-ı müfessirîn (tarih-i tefsir) derslerinin okutulması önerilmiştir (Atay, 1983, s. 237-241).

Medrese Şubesi	Bölüm	Dersler
Ulum-u Şeriye Şubesi	Tefsir Bölümü	Tefsir (Rivayet ve Dirayet)
		İlm-i Kıraat
		Esbab-ı Nüzul
		Nasih ve Mensuh
		Tabakat-ı Müfessirîn (Tarih-i Tefsir)

Tablo 7: Ulum-u Şeriyye'de Okutulan Tefsir Dersleri

Bu programda mekteplere benzer bir sınıflandırmaya giden medrese, diğer derslerle birlikte tefsir eğitimi için önemli gelişmeler kaydetmiştir. Tali kısımda genel din eğitimi üzerinde durulmuş, bundan sonra gelen Aliye kısmında artık genel bir din eğitimi değil, ihtisaslaşmaya yönelik bir eğitimin verilmesi planlanmıştır. Tefsir ayrı bir bilim dalı olarak algılanmış ve tefsir ilminin alt disiplinlerini oluşturan derslere yer verilmiştir. Bu devir, bugünkü anlamda Tefsir anabilim dalının oluştuğu dönem olarak görülebilir.

Bu programda görülen önemli bir gelişme de derslerde kitap takip etme anlayışından vazgeçilerek konuların belirlenmesi şeklinde bir anlayışın hakim olmasıdır. Tüm bunlar, modern eğitim anlayışlarının bir yansımasıdır diye düşünüyoruz. Çünkü mühendishanelerin açılışından itibaren yaklaşık yüzyıllık bir dönemde Batılılaşma hareketleri eğitimimizi etkilemiş; medrese de dahil olmak üzere tüm eğitim kurumlarımız kendini bu anlamda geliştirme çabası içine girmiştir.

1 Eylül 1914 tarihinde Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi tarafından hazırlanan "İslah-ı Medaris Nizamnamesi" medreselerde uygulama imkanı bulan önemli bir ıslahat çalışması olmuştur. Medreselerin ismi Darü'l Hilafeti'l Aliye olarak değiştirilmiştir.

On iki yıl eğitim vermesi planlanan İstanbul'daki Darü'l Hilafeti'l Aliye medreseleri Kısım-ı Tali ve Kısım-ı Alî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Medresenin Ali kısmı dörder yıl eğitim yapan *evvel* ve *sani* bölümlerinden oluşmuştur. Evvel bölümünde tefsir dersi yoktur. Ancak Talî kısmın 2 ve 3. sınıflarında haftalık üç saat, 4. sınıfında da haftalık dört saat Meân-i Kur'an-ı Kerim dersi vardır.

Tablo 8: Darü'l Hilafeti'l Aliye medreseleri'nde okutulan Tefsir derslerinin ders

Medrese Kısmı	Medrese Bölümü	Dersin Adı	Sınıf	Haftalı Ders Saati
Kısım-ı Tali	Sani	Mean-i Kur'an-ı Kerim	6. sınıf	3 saat
			7. sınıf	3 saat
			8. sınıf	4 saat
Kısım-ı Ali		Tefsir-i Şerif	2.sınıf	3 saat
			3. sınıf	3 saat
			4. sınıf	3 saat

programındaki yıl ve saatleri

Dört yıl eğitim yapan Alî kısmında tefsir dersi "Tefsir-i Şerif" ismiyle 2, 3 ve 4. sınıflarda hafta da üçer saat okutulmaktadır (Atay, 1983, s. 260, 261, 263, 264). Okutulan ders kitabı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak daha önceki uygulamalara dayanarak Beyzâvî tefsirinin okutulduğu söylenebilir. Burada dikkati çeken bir diğer önemli husus, artık derslerin programlarda okutulacak ders kitabı ile anılmamasıdır.

Bu dönemde, genel medrese eğitimi kadar medresenin eleman yetiştirdiği diğer bölümlere, yani hizmet alanlarına yönelik sınıflamaların da yapıldığı görülmektedir. Bu amaçla medresede meslekî din eğitimi veren iki kurum açılmıştır. Bunlardan biri vaiz yetiştirmek için 19 Şubat 1914 tarihli nizamname ile açılan Medresetü'l-Vaizîn, diğeri de imam-hatip ve müezzin yetiştirmek amacıyla açılan Medresetü'l Eimme ve'l Hutebâ'dır. Bu iki tür medresenin genel eğitim programları birbirinden farklı olduğu gibi, tefsir eğitimi programı da farklılık arz etmektedir. Programlara göre, Medresetü'l Vaizîn'in 1 ve 3. sınıflarında "Tefsir-i Şerif" dersinin; Medresetü'l Eimme ve'l Hutebâ'da ise bazı surelerin tefsirinin okutulması kararlaştırılmıştır.

Medrese	Dersin Adı	Sınıf
Medresetü'l-Vaizîn	Tefsir-i Şerif	2 ve 3.sınıf
Medresetü'l Eimme ve'l Hutebâ	Bazı Suver-i Şerife Tefsiri	

Tablo 9: Medresetü'l-Vaizîn ile Medresetü'l Eimme ve'l Hutebâ'da Tefsir Dersleri

İki program, tefsir derslerine yer verişleri karşılaştırıldığında meslek alanlarında lazım olan bilgileri edinmeye yönelik bir çalışma arayışının olduğu görülmektedir. Günümüz yüksek din eğitiminde bile mesleki din eğitiminde hizmet alanlarına yönelik bir sınıflama ve program düzenlenmesi yapılmamasına rağmen o dönemde ihtiyacın fark edilerek böyle bir programın hazırlanması oldukça önemli bir gelişmedir. Ayrıca, Medresetü'l Eimme ve'l Hutebâ ve Medresetü'l-Vaizîn'in belirtilen programları yanında bu programda belirtilen dersleri veren hocalar³ dikkate alındığında o dönemde bu alana ve alanın eğitimine, günümüz din eğitiminde verilen önemden daha fazla önem verildiği söylenebilir. Hatta Medresetü'l-Vaizîn ve Medresetü'l Eimme ve'l Hutebâ daha sonra Medresetü'l- İrşad ismiyle birleştirildiğinde bile hizmet alanlarına yönelik aynı ayırım burada da devam etmiş, programlarda çok büyük değişiklikler olmaksızın uygulanmıştır. Tefsir eğitimi ve

³ Medresetü'l Vaizîn'in tefsir derslerine Musa Kazım'ın girmesi bu duruma bir örnektir (Atay, 1983, s. 309).

tefsir eğitimi ile ilgili derslerde de bir farklılık olmamıştır (Ergun, 1977, III-IV, s. 160-164).

İslah-ı Medaris Nizamnamesi ile temel medrese eğitiminden sonra farklı temel İslam bölümlerinde ihtisas eğitimi veren iki yıllık Medresetü'l Mütihazassisîn açılmıştır. Bir yıl sonra yapılan tadilatlardan sonra Medresetü'l Mütihazassisîn'in Tefsir ve hadis şubesi için hazırlanan programda tefsir bilimidali ile ilgili olarak: İlm-i Nasih ve Mensuh, İlm-i Esbab-ı Nüzul, Usul-ü Tefsir, Tefsir (Umumi), Tabakât-ı Kurra ve Müfessirîn dersleri konmuştur (Aтай, 1983, s. 266). Görüldüğü üzere tefsir ağırlıklı bir eğitimin yapıldığı bu şubenin programı 1911'de Eşrefzade Muhammed Şevketi'nin hazırladığı programla büyük ölçüde örtüşmektedir. Yakın tarihlerde hazırladıkları için, İslah-ı Medaris Nizamnamesi'nin Eşrefzade Muhammed Şevketi'nin hazırladığı programdan yararlanmış olması muhtemeldir.

Medrese	Şube	Dersin Adı	Sınıf-Haftalık Ders Saati
Medresetü'l Mütihazassisîn	Tefsir ve Hadis Şubesi	İlm-i Nasih ve Mensuh	1 ve 2.sınıf-1 saat
		İlm-i Esbab-ı Nüzul	1. sınıf-1 saat
		Usul-u Tefsir	1 ve 2. sınıf-1 saat
		Tefsir (Umumî)	1 ve 2. sınıf-6 saat
		Tabakât-ı Kurra ve Müfessirîn	1 ve 2. sınıf-2 saat

Tablo 10: Medresetü'l Mütihazassisîn de Tefsir dersleri

Fatih ve Süleymaniye Medreselerinden sonra gerek kurumsallaşma, gerekse program bazında en büyük gelişmeler bu İslah-ı Medaris Nizamnamesi ile gerçekleştirilmiştir. Hem o dönemin din eğitimi ihtiyacını karşılaması, hem de günümüz din eğitimi programlarına öncülük edebilecek bir seviyede bulunması hasebiyle oldukça önemli bir ıslahat çalışmasıdır. Programın hazırlanmasında toplumsal ihtiyaçlar yanında, mekteplerin ve onunla gelen Batılı eğitim anlayışındaki zorlamalar ile medresenin Darülfünun'da açılan Şeriyeye Şubesini kendine rakip görmesinin etkilerinin olduğunu da kabul etmek gerekir. Nitekim, medresede oluşturulan yeni sınıflandırmalar ve bunlar için hazırlanan programlar mekteplerin eğitim kademelerindeki sınıflandırmalar ve program anlayışlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu ni-

zamname ile Darülfünûn'dan Şeriyye Şubesinin kaldırılması da bu kurumu medresenin kendine rakip görmesi ve din eğitiminin kendi idaresi altından çıkmasından endişe etmesi konusundaki düşüncemizi desteklemektedir. Medresenin devlet idaresindeki hakimiyetini korumak için kadı yetiştirilmedi yeni bir düzenleme getiren Medresetü'l Kuzât'ı açması da (Atay, 1983, s. 302-307) bizi aynı sonuca götürmektedir.

Fakat bu program siyasî, idari ve sosyal pek çok sebeple uzun süre uygulama imkanı bulamamıştır. Programın yayımlandığı yıl I. Dünya Savaşı çıkmış ve ülke Cumhuriyet dönemine kadar taşacak olan büyük bir kargaşa ve sıkıntı içine girmiştir. Bunlar programın işlerliğini ve başarısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Sık sık program değişikliğinin olumsuz etkileri, İslah-ı Medaris Nizamnamesiyle önerilen program için de geçerli olmuştur. Bir yıl sonra otuz beş kişilik bir heyet tarafından yeni düzenlemeler yapılmıştır. Tali kısımdaki Mean-i Kur'an-ı Kerim dersi yerine sadece Sani bölümünde 3. sınıfta haftada üç, 4. sınıfta haftada dört saat, "Tefsir" adıyla bir ders konulmuştur. Ali kısmında ise, Tefsir-i Şerif dersinin ders saati artırılmış, her sınıfta dörder saat okutulmaya başlanmıştır (Atay, 1983, s. 265-266).

Medrese Kısmı	Bölüm	Dersin Adı	Sınıf	Haftalık Ders Saati
Kısm-ı Tali	Evvel	Tefsir	3. sınıf	1 saat
			4. sınıf	1 saat
	Sani	Tefsir	5. sınıf	2 saat
			6. sınıf	2 saat
Kısm-ı Ali		Tefsir-i Şerif	1. sınıf	4 saat
			2. sınıf	4 saat
			3. sınıf	4 saat
			4. sınıf	4 saat

Tablo 11: 1915 Medrese İslahatına Göre medreselerde Tefsir Dersleri

Modern anlamda Kur'an-ı anlamaya yönelik bir dersin programdan kaldırılması, tefsir eğitim-öğretiminde hâlâ geleneğin etkili olduğunu düşündürse de Tefsir derslerinin özellikle Ali kısmında ders saatinin artırılması, bu bilimin öğretimi için önemli bir gelişme kabul edilebilir. Öte yandan Tali kısmında Tefsir, Ali kısmında Tefsir-i Şerif ismiyle iki ayrı dersten söz edilmesi,

Tefsir ismiyle usul bilgilerinin, Tefsir-i Şerif dersiyle de Kur'an'ın tefsirinin yapıldığı kanaatini oluşturmaktadır ki bu tefsir eğitiminin modernleşmesi anlamında günümüze kadar etkisi sürecek olan önemli bir gelişmedir. Çünkü tefsire geçmeden önce bununla ilgili usul bilgileri alınmaya başlanması, iki kısımdaki eğitimin birbirini tamamlar mahiyette verilmesi, anlayış ve uygulamada önemli bir mesafe alındığını göstermektedir.

Osmanlı yönetimi medreseler için son önemli düzenlemeyi 17 Ekim 1917 tarihinde yapmıştır. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi tarafından İlmîye Salnamesi adıyla hazırlanan ıslahat çalışmasında, merkez ve taşra medreseleri, Darü'l Hilafeti'l Aliye adıyla birleştirilmiştir. Fakat bu iki medrese için ayrı eğitim programları önerilmiştir. Darü'l Hilafeti'l Aliye Medreselerinde yapılan sınıflamada belirlenen devrelerin adları Fatih dönemindeki şekliyle değiştirilmiş, İbtida-i Hariç, İbtida-i Dahil, Sahn ve Süleymaniye Medreseleri'nden ibaret dört şube açılmıştır. Tefsir eğitimi üçüncü derecedeki medreselerin Sahn şubelerinde Tefsir-i Şerif adıyla haftada bir saat okutulmuştur. Tefsir ve Hadis, Kelam ve Hikmet, Fıkıh ve Edebiyat olmak üzere dört şubeden oluşan bu kürsüde; haftada üç saat Tefsir-i Şerif ve Hadis-i Şerif dersleri, bir saat Usul-i Hadis ve Nakd-i Rical ile Tabakat-ı Kurra ve Müfessirin dersleri yer almıştır (Atay, 1983, s. 286-291, 314).

Medrese	Medrese Şubesi	Dersin Adı	Haftalık Ders saati
Medrese-i Süleymaniye Kürsüsü	Tefsir ve Hadis Şubesi	Tefsir-i Şerif	3 saat
		Hadis-i Şerif	3 saat
		Usul-i Hadis ve Nakdi Rical	1 saat
		Tabakat-ı Kura ve Müfessirin	1 saat

Tablo 12: İlmîye Salnamesine göre Süleymaniye Medresesinde Tefsir ve Hadis Şubesinde yer alan Tefsir ve Hadis Dersleri

Bu programla 1914 yılındaki Medresetü'l-Mütehassisin'in programı karşılaştırıldığında, 1914'de hazırlanan programın diğer alanlar gibi tefsir eğitimi açısından da daha gelişmiş ve daha işlevsel bir program olduğu söylenebilir. Çünkü, 1914 ıslahatında hazırlanan program, hem tefsir eğitimine, hem de tefsir usulü ile ilgili derslere yer vererek bu alanda tartışılan prob-

lemleri ortaya koymaktadır. Fakat yeni program, 1914'deki programı geliştirmek bir yana devam ettirememiştir.

Öte yandan İlmîye Salnamesi'nde Taşra Medreseleri için hazırlanan programda 4 ve 5. sınıflarda "Tefsir-i Şerif" ismiyle haftada iki saat tefsir eğitimi yapılması kararlaştırılmıştır.

Medrese	Dersin Adı	Sınıf	Haftalık Ders Saati
5 Yıllık Taşra Medreseleri	Tefsir-i Şerif	4. sınıf	2 saat
		5. sınıf	2 saat

Tablo 13:İlmîye Salnamesine Göre 5 Yıllık Taşra Medreselerinde Tefsir Dersleri

Programda belirli bir kitapla tahdidin devam ettirilmesi dışında önemli bir farklılığın olmadığı, eski tefsir eğitim anlayışları doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Atay'ın da belirttiği üzere, bu program Osmanlı medrese ıslahatlarında bir basamak ve devre sayılmamalı kendi içinde değerlendirilmelidir (Atay, 1983, s. 316). Fakat, o dönemde eğitim ve medrese eğitiminde kaydedilen mesafeye göre çok geri kalmış bir çalışmadır. İstanbul medreselerinin tali kısmı için hazırlanan programın seviyesi kadar bile iyi değildir. Aynı nizamnamedeki taşra ve İstanbul medreselerindeki program karşılaştırıldığında bu durum çok daha açık görülmektedir. Ayrıca bu program, Osmanlı'nın merkez ve taşra ayrımını ve bu ayrımın eğitime nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Merkezîyetçi devlet anlayışı ve bu devlet anlayışının ortaya koyduğu idarî yönetim şeklinin, ilk kuruluşlarından bu yana medreselerdeki devam eden etkisi, burada da kendini göstermiştir.

Medreselerle ilgili son düzenlemeyi 1921 yılında Büyük Millet Meclisi yapmıştır.

Medaris-i İlmîye Nizamnamesi adıyla yayınlanan bu ıslahatta; medresenin on iki yıl eğitim yapması düşünülmüş; her biri 6 yıl eğitim veren, Kısm-ı Evvel ve Kısm-ı Sanî isimli iki şubeye ayrılmıştır. Tefsir dersinin de Tefsir ve Hadis ismiyle Kısm-ı Sanî Şubesinin 5 ve 6. sınıflarında haftada beş saat okutulması teklif edilmiştir (Atay, 1983, s. 327).

Medrese	Dersin Adı	Sınıf	Haftalık Ders Saati
5 Yıllık Taşra Medreseleri	Tefsir-i Şerif	4. sınıf	2 saat
		5. sınıf	2 saat

Tablo 13:İlmîye Salnamesine Göre 5 Yıllık Taşra Medreselerinde Tefsir Dersleri

Programda belirli bir kitapla tahdidin devam ettirilmesine dışında önemli bir farklılığın olmadığı, programın eski tefsir eğitim anlayışları doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Atay'ın da belirttiği üzere, bu program Osmanlı medrese ıslahatlarında bir basamak ve devre sayılmamalı kendi içinde değerlendirilmelidir (Atay, 1983, s. 316). Fakat, bu program o dönemde eğitim ve medrese eğitiminde kaydedilen mesafeye göre çok geri kalmış bir çalışmadır. İstanbul medreselerinin tali kısım için hazırlanan programın seviyesi kadar bile iyi değildir. Aynı nizamnamedeki taşra ve İstanbul medreselerindeki program karşılaştırıldığında bu çok daha açık görülmektedir. Ayrıca program, Osmanlı'nın merkez ve taşra ayrımını ve bu ayrımın eğitime nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Merkeziyetçi devlet anlayışı ve bu devlet anlayışının ortaya koyduğu idarî yönetim şeklinin, ilk kuruluşlarından itibaren medreselerde devam eden etkisi, burada da kendini göstermiştir.

Medreselerle ilgili son düzenlemeyi 1921 yılında Büyük Millet Meclisi yapmıştır. Medaris-i İlmiye Nizamnamesi adıyla yayınlanan bu ıslahatta; medreselerin on iki yıl eğitim vermesi kararlaştırılmış; her biri 6 yıl eğitim veren, Kısım-ı Evvel ve Kısım-ı Sanî isimli iki şubeye ayrılmıştır. Tefsir dersinin de Tefsir ve Hadis ismiyle Kısım-ı Sanî Şubesinin 5 ve 6. sınıflarında haftada beş saat okutulması teklif edilmiştir (Atay, 1983, s. 327).

Medrese Kısmı	Dersin Adı	Sınıf	Haftalık Ders Saati
Kısım-ı Sani	Tefsir ve Hadis	11. sınıf	5 saat
		12. sınıf	5 saat

Tablo 14: Medaris-i İlmiye Nizamnamesine Göre Medreselerde Tefsir dersleri

Programda dikkati çeken ilk husus, tefsir ve hadis derslerinin birlikte verilmesidir. Bu sınıflamanın nasıl yapıldığının ortaya konması önemlidir. Fakat dersler her nasıl işlenirse işlensin, belirtilen ders saati birbirinden farklı ve bir o kadar da geniş iki bilim dalının öğretimi için çok az görünmektedir. Yukarıda üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduğumuz medreselerde ve ileride verilecek olan Darülfünun'da daha iyi din eğitimi için geliştirilen programlardan sonra, bu programın özellikle hadis ve tefsir eğitimi konusunda yeterli bir gelişme olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat Meclisin Anadolu'da kurulduğu ve Osmanlı'nın daha önceki Anadolu Medreseleri ile ilgili programları dikkate alındığında, genel anlamda bir gelişmenin gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

şıldığı söylenebilir. Ayrıca program değerlendirilirken savaş döneminde hazırlanan bir program olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır

IV. OSMANLI DÖNEMİ DARÜLFÜNUNU VE TEFSİR EĞİTİMİ

1773'de Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un açılmasından sonra Batılı tarzda çok sayıda ilk ve ortaöğretim kurumları açan Osmanlı, yükseköğretimde de bu çalışmalara ilk olarak 1845 yılında, Darülfünun'u açma düşüncesi ile başlamıştır. Fakat bu kurumun açılması altı yıl sonra yani 1851 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Medrese karşısında, hatta onun üstünde eğitim vermek amacıyla açılan bu kurum 1865 yılında öğrenci ve kaynak yetersizliği sebebiyle kapatılmıştır. (Ayni, 1995, s. 36; Hatipoğlu, 2000, s. 15-22) Bu dönem Darülfünunda bir bölümlenme görülmemiştir. Dersler daha sonraki ve günümüz üniversite eğitiminden farklı olarak halka açık konferanslar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Fen bilimleri ağırlıklı derslerin verildiği bu kurum programında verilen dersler üç grupta toplanmaktaydı: Hikmet-i Tabiiye, Tarih-i Umumi ve Tarih-i Tabiiye (Ayni, 1995, s. 41-46). Darülfünun bu şekliyle bir üniversiteden çok hizmet-içi eğitim kursuna ya da halka yönelik yaygın eğitim kurslarına benzemektedir. Kurslara devam edenlerin bir kısmının çalışanlar, bir kısmının da işlenen dersleri merak eden kişilerden oluşması da bu düşünceyi doğrulamaktadır.

İlk darülfünun programında tarih ağırlıklı bir eğitim-öğretimin yer aldığı görülür. Aydınlanma ile birlikte tarihini yeniden yazan Batının 19. yy. tarih incelemelerinin etkisiyle olsa gerek Osmanlı eğitim ve öğretiminde de tüm ilimler gibi din ilimlerinde de uygulama ve sorunların tartışılmasından çok ilimlerin tarihi ve tarihi evreleri konu edilmeye başlanmıştır.

Medrese-i ilmiye vasfıyla ikinci kez darülfünun açılışı 1870 yılında gerçekleştirilmiştir. Darülfünun-u Osmani adıyla açılan ikinci Darülfünun, Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk ve Ulum-u Tabiiye ve Riyaziye olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Darülfünun, Batı anlayışı ve bu anlayışla oluşturulan Batı üniversiteleri esas alınarak açılmış ve buna uygun bir mevzuat hazırlanmıştır. Fakat, "başka milletin diliyle fen ve edebiyatta ilerlemek zordur" ifadeleri ile Türkçe'yle eğitime önem verilmiştir. Bu nizamnamede her ne kadar Türkçe kelimesi kullanılmışsa da Ayni, o dönemde milliyetçilik düşüncelerinin toplum ve kurumlar üzerindeki etkilerini dikkate alarak, buradaki anadilden kastın Osmanlıca olduğunu belirtir (Ayni, 1995, s. 46-53; Hatipoğlu, 2000, s. 23-31).

Darülfünun açımı konusundaki üçüncü teşebbüs Darülfünun-u Osmaniye'yi açan Saffet Paşa'dan gelmiştir. Önce Mektebi Sultanî'nin bir eki ola-

rak düşünülen Darülfünun Galatasaray Lisesi müdürü Sava Paşa'nın destekleriyle bu okul içinde Darülfünun-u Osmanî adıyla açılmıştır. İlm-i Hukuk, Ulum-u Fünun-ı Riyaziye ve Tabiiye ile Edebiyat bölümlerinden oluşan okul 1874-1875 öğretim yılında eğitime başlamıştır. Dersleri Osmanlıca verecek öğretim elemanları yetişinceye ve yeter seviyede Osmanlıca kitaplar yazılıncaya kadar eğitim dilinde Osmanlıca ile beraber Fransızca kullanılmıştır. Halktan gizli açılan ve Galatasaray Lisesi'ni bitirenlerin alınması sebebiyle Osman Ergin bu kurumu Galatasaray Yüksekokulu olarak nitelendirmiştir. Üçüncü Darülfünun ise mevzuatı olmaksızın açılmış, 1881'de de beklenen başarıyı gösteremediği gerekçesi ile kapatılmıştır. İlginç olanı bu okulun yönetici ve idari personelin yabancılardan oluşmasıdır (Hatipoğlu, 2000, s. 33-34).

Darülfünun'da din eğitimi ve din eğitimi içerisinde de tefsir eğitimini incelerken, bu konularda eğitim-öğretim yapılmamasına rağmen, "Darülfünun" adının geçtiği ilk üç yükseköğretim kurumu hakkında da bilgi verdik. Çünkü ilk Darülfünunlar hakkında bilgi edinmek, hem yükseköğretim tarihi ve yükseköğretimin geçirdiği gelişme ve değişimleri bilmek, hem de bu değişim içinde din eğitiminin ve onun alt disiplinleri arasında yer alan tefsir eğitiminin yükseköğretimdeki durumunun, tüm bunların günümüz din eğitimine ve tefsir eğitimine etkilerinin daha iyi değerlendirilmesi hususlarında büyük faydalar sağlayacaktır.

1900 yılında II. Abdülhamit'in padişahlığının yirmi beşinci yılına atfen Ulumu- Riyaziye ve Ulum-u Edebiye şubeleri yanında Ulumu-u Aliye-i Dinîye Şubesi'nden oluşan Darülfünun-u Şahane açılmıştır. Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Tıbbiye, yönetimi ayrı da olsa darülfünununa bağlı diğer iki şubedir (Ayni, 1995, s. 59; Ergun, 1996, s. 259; Hatipoğlu, 2000, s. 35).

Bundan daha önce açılan üç Darülfünununda din eğitimi yapılmadığı için öncelikle bu kurum ve bu kurumun şubesi Ulumu-u Aliye-i Dinîye ve programı üzerinde durulacaktır.

İçerik itibarıyla günümüz üniversitelerine çok benzeyen Darülfünun Nizamnamesine göre eğitim süresi üç yıl olan diğer iki şubeden farklı olarak Ulumu-u Aliye-i Dinîye şubesinin eğitim süresi dört yıldır. Öğrenciler sınavla seçilir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, diğer bölümlerde olduğu gibi, Galatasaray Lisesi, Ticaret, Darüşşafaka İstanbul ve il merkezlerinde bulunan liselerden mezun olanların yada adı geçen mekteplerin diploma derecesinde bilgisi olduğunu sınavla ispat edenlerle birlikte Medrese mezunlarının da sınava tabi tutulması hatta önce bazı liselerden daha aşağı kabul edilerek, denklik sınavına tabi tutulmasıdır (Hatipoğlu, 2000, s. 37).

Darülfünunda asıl yenileşme ve gelişme dönemi 1908 yılından sonra başlamıştır. Kurumun adı Darülfünun-u Osmani olarak değiştirilmiştir. Bu yenileşme hareketleri çerçevesinde yeni bir program hazırlanmıştır. Programda tefsir eğitimi ile ilgili olarak Tefsir-i Şerif dersine yer verilmiştir. Tefsir-i Şerif dersinin her sınıfta dörder saat okutulması kararlaştırılmıştır (Ayni, 1995, s. 62; Ergun, 1996, s. 259). Diğer alanların çoğunluğunda bunların usul ve tarihleri ile ilgili konuların işlendiği derslere yer verilirken tefsir alanında böyle bir dersin yer almaması farklı düşüncelerle, özellikle de mevcut din eğitiminde gelişmeyi sağlamak amacıyla açılan bu kurumda da tefsir eğitimi medreselerdeki şekilde devam ettiği görülmektedir.

Darülfünun	Şube	Dersin Adı	Sınıf	Haftalık Ders Saati
Darülfünun-u Osmani	Ulumu-u Aliye-i Dinîye	Tefsir-i Şerif	1. sınıf	4 saat
			2. sınıf	4 saat
			3. sınıf	4 saat
			4. sınıf	4 saat

Tablo 15: Darülfünun-u Osmani'de Tefsir Dersleri

Aynı yıl Kasım ayında programda bazı düzenlemeler yapılmış, programa, Usul-u Fıkıh, Tarih-i Edyan, Siyer-i Nebi, İlm-i Hikmet, Kitabet-i Arabiye dersleri eklenmiş, fakat tefsir eğitimi adına herhangi bir değişme olmamıştır (Ergun, 1996, s. 260).

Görüldüğü gibi medreselerin özellikle ıslahat sonrası programları ile Darülfünunun belirtilen programı arasında benzerlikler göze çarpmaktadır. Tefsir eğitimi için ise, benzerlik yerine aynılık tabirini kullanmak daha yerinde olacaktır. Dikkat edilirse bazı dönem medrese ıslahat programları ile Darülfünunun tefsir dersi aynı isimle hatta çoğu kez aynı kredi saati ile yer almıştır. Bu benzerliklerden yola çıkılarak içeriğin de aynı olduğu söylenebilir. Bu durum hangi kurumun program hazırlama çalışmalarında diğerinden etkilendiğini düşündürmektedir. Kanaatimizce medreseler ıslahat çalışmalarında Darülfünunun yararlanmış olmalıdır. Zira medrese ıslahat çalışmaları zaman itibarıyla Darülfünundan sonradır. Fakat yeni ve Batılı bir yaklaşımla, medreselerden farklı amaçlarla açılan Darülfünunlar, amaçlarına ulaşmak için din eğitimi alanında medreselerden çok farklı bir program takip etmemiştir. En büyük değişiklik diğer dersler gibi tefsir dersinin de

programda okutulacak kitabın ismiyle sınırlandırılmasından vazgeçilerek içeriği gösteren bir isimle belirlenmesidir. Bunun dışında medrese tefsir eğitimi ile Darülfünun tefsir eğitimi arasında çok önemli farklılıkların olmadığı söylenebilir. Tüm bu değerlendirmeler ve iki kurumun programları arasında kıyaslamalar yapılırken dikkat edilmesi gereken husus medresenin hem orta ve yükseköğretim seviyesinde eğitim verdiği, Darülfünun'un ise, sadece yükseköğretim düzeyinde eğitim verdiğinin unutulmamasıdır. Fakat burada karşılaştırmalar yapılırken Darülfünunun, medresenin Ali kısmı ile mi yoksa, Medresetü'l Mütihassisin ile mi kıyaslanacağı çok açık değildir. Darülfünununa medrese öğrencilerinin önce denklik sınavına tutulduktan sonra diğer liselerle birlikte yapılacak bir sınavla alınması, Aynı'nin 1914 medrese ıslahatında Medresetü'l Mütihassisin açıldıktan sonra Darülfünunun kendisine ihtiyaç olmadığı için kapatıldığını söylemesi, bu kurumun daha çok ihtisas düzeyinde bir eğitim verdiğini düşündürmektedir (Aynı, 1995, s. 71).

1910 yılına gelindiğinde Darülfünunda yenileşme çalışmalarına başlandı ve 1912 yılında yeni bir nizamname hazırlanmış olduğunu görüyoruz. Yenileşme çalışmalarının gerekçesi, nizamnamenin "Darülfünunlar bilim ve bilgilerin yayılması ve gelişmesine çalışanların en büyük bilim müessesesidir" ifadesi ile oldukça açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu ifadeler, aynı zamanda Ulum-u Aliye-i Dinîye, Ulum-u Hukukiye, Ulum-u Tıbbiye ve İspenciyari, Ulum-u Edebiye, ve Fünun Şubesi şeklinde beş şubeden oluşan Darülfünunun amaçları hakkında da bilgi vermektedir.⁴

Bu nizamname kurumun eğitim-öğretiminin gelişmesi adına önemli ilerlemeler kaydedilmesinde yardımcı olmuş hatta söz konusu Nizamname ve onunla birlikte yapılan yenileşme ve gelişme çalışmaları sadece Darülfünunla sınırlı kalmamış, hem o dönem modern yükseköğretim kurumları hem de günümüz yükseköğretimi için önemli sayılabilecek farklılaşmaların yaşanmasında etkili olmuştur.⁵ 1912 Darülfünun Nizamnamesi ile belirlenen Üniversite sistemi ile bugünkü üniversite sistemi karşılaştırıldığında bu daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü o dönemde Darülfünun için önerilen teşkilat yapısı ve işleyiş sistemi bazı küçük değişikliklere rağmen günümüzde hala büyük ölçüde uygulanmakta ve geçerliliğini sürdürmektedir. Yeni açılan üniversitelerin bünyesinde ilk oluşturulan fakülte ve bölümlerin o dönem Darülfünun şubelerinde çok farklı olmaması da bu hususu doğrulamaktadır (Ergun, 1996, s. 262).

⁴ Bkz. Ergun, 1996, s. 261-263. Bu beş şube dışında Dişçilik Mektebi, Tıbbiye Şubesine; vilayetlerdeki tıbbiye ve hukuk şubeler de İstanbul Darülfünuna bağlanmıştır.

⁵ Nizamname ve bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hatipoğlu, 2000, s. 46-54; Ergun, 1996, s. 262-263.

Bu dönem Darülfünununa giriş sınavlı ve sınavsız olmak üzere iki şekilde yapılmaktaydı. İcazetname ya da mülazemet ruusu olup askerliğini yapmış olanlar ile yüksekokul mezunları Darülfünun'a sınavsız girebiliyorlardı. Fakat Ulum-u Şer'îye Şubesi için herkesin sınava girmesi gerekiyordu (Ergun, 1996, s. 269). Ulum-u Şer'îye Şubesine giriş için neden sınav yapıldığı konusunda farklı yorumlar yapılabilir. Fakat, diğer bölümlerden farklı olarak Ulum-u Şer'îye Şubesi'nin öğrencilerinin tamamının sınavla alınmasında, bu kuruma beklenenden fazla talebin olması ve öğrenci kontenjanlarının az olması bu nedenler arasında en önemlileri olarak gösterilebilir. Ama 12 ya da 14 yıl din eğitimi veren medreseye rağmen Darülfünun Ulum-u Şer'îye Şubesi'nin beklenenden ve belirlenenden kontenjandan fazla öğrenci çekmesi, hatta bu ilgi fazlalığı nedeniyle alınacak öğrencilerin sınavla belirlenmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

1912 nizamnamesinde Darülfünun'un sadece teşkilat yapısı ile ilgili düzenlemeler yapılmamış, programlarla ilgili değişiklikler de yapılmıştır. Bu bağlamda Ulum-u Şerîye Şubesi Kelam ve Fıkıh olmak üzere iki şubeyi içerecek şekilde yeniden yapılandırılmıştır (Hatipoğlu, 2000, s. 46; Ergun, 1996, s. 265).

1913 yılına gelindiğinde Darülfünun'da yeni bir program hazırlanmış, diğer programlara göre daha gelişmiş ve farklı bir öğretim programı oluşturulmuştur. Her şube kendi içinde ders takımlarına ayrılmıştır. Şubelerin her biri, oluşturdukları bu ders takımlarını alan öğrencileri mezun etmiştir. Ulum-u Şer'îye Şubesi de bu bağlamda ders takımlarını, 1-Tefsir ve Hadis; 2-Kelam; 3-Felsefe; 4-İlm-i Ahlak-ı Şer'îye ve Siyer; ile 5-Fıkıh, şeklinde beş ders takımı olarak gruplandırmıştır. Bu takımlarda yer alan derslerin sadece kaç ay okutulacağı belirlenmiş, yıllara ve haftalara dağılımları şubenin muallim meclislerine bırakılmıştır. Öğrenciler kayıt oldukları zaman bu gruplardaki dersleri seçerek derslere başlamışlardır. Tefsir eğitiminin yapıldığı Tefsir ve Hadis Takımı için iki ders önerilmiştir. Bu derslerden biri Hadis-i Şerif, diğeri de Tefsir-i Şerif dersidir. Bu dersler 8 ay okutulacaktır (Ergun, 1996, s. 268-270).

Darülfünun	Şube	Ders Takımı	Dersin Adı	Süre
Darülfünun-u Osmani	Ulum-u Şerîye Şubesi	Tefsir ve Hadis	Tefsir-i Şerif	8 ay
			Hadis-i Şerif	8 ay

Tablo 16: 1913 Değişikliği Sonrasında Darülfünunu Osmani'de Tefsir Dersleri

Programın, dersin dağılımları ve işleniş zamanı konusunda öğretim elemanına serbestlik tanınması program geliştirme açısından önemli bir gelişmedir. Çünkü bir programın sahip olması gereken özelliklerden "esnek olma" hususiyetine dikkat edilmeye başlanmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen, tefsir eğitimi açısından programda büyük gelişmelerin gerçekleştirildiğini kabul etmek zordur. Çünkü, temel İslam bilimleri içinde en geniş alanlardan olan, tefsir ve hadis aynı takımda bir araya getirilmiş, buna rağmen diğer tek branşlı alanlar kadar bir süre tanınmıştır.

Ulum-u Şeriye Şubesinin Darülfünunda bulunması konusundaki eleştirilere rağmen, Fen ve Edebiyat Şubeleri ile birlikte Ulum-u Şeriye Şubesinin, Darülfünununun temeli olarak kabul edilmesini (Ergun, 1996, s. 169), hem modern eğitim kurumlarında din eğitiminin yapılmaya başlanması; hem de din eğitiminde şekilsel de olsa yeni arayışların ortaya çıkması açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Çünkü bu kurum daha önce de belirtildiği üzere medresenin kendini yeniden düzenlemesine büyük ölçüde tesir etmiş, etkilerini günümüzde de gördüğümüz yeni program ve yeni din eğitimi anlayışlarının oluşmasına neden olmuştur.

V. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam'ın kutsal metni olarak Kur'an, tüm İslamî bilimlerin kaynağı olmasına rağmen, o ve onun yorumu olan tefsir neden medrese programlarında, diğer İslamî ilimler kadar yer almamıştır? Eğer Kur'an İslam'ın ilk temel kaynağı ise öncelikle bu ilimlerin temel kaynağı olan Kur'an'ın anlaşılmaya çalışılması gerekmez miydi? Medrese programlarına baktığımızda, medresenin Arapça, Fıkıh, Akaid ve Hadis etrafında dönen bir program anlayışıyla hareket ettiğini görürüz. Tefsir ise medresede ancak en son aşamada okutulan bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada sorulması gereken ikinci soru da şudur: Medreselerin programında yer alan Tefsir dersleri çağdaş anlamıyla 'Kur'an'ı anlama çabası' mıdır? Bu soru sadece Osmanlı tefsir eğitimini anlamada değil aynı zamanda Klasik Kur'an ve Tefsir anlayışını tekrar düşündürmesi gereken sorulardır. Bu meseleyi incelemek için ise geleneksel tefsir telakkimiz ve ondan da önce geleneksel Kur'an telakkimiz üzerinde durmakta fayda vardır.

Osmanlı medrese ve darülfünunlarının kısa bir tarihçesi etrafında ele aldığımız tefsir ve Kur'an öğretimi incelememizde de görüldüğü gibi Kur'an ve tefsir eğitimi geleneksel din eğitim ve öğretiminin merkezinde yer almaktadır. Medrese eğitiminde verilen temel eğitim bir alet ilmi olması hasebiyle Arap dili ve belagati etrafında dönmektedir. Bu anlamda programlarda daha ilk geleneksel dönemden başlamak üzere hep Keşşaf ve Beyzavi gibi

Arap dili ve belagati ağırlıklı tahlilleri içeren tefsir eserleri okutulmaktadır. Bu derslerin eğitimin son kademelerinde verildiğini de göz önüne alacak olursak aslında amacın çağdaş anlamda bir Kur'an'ı anlama çabası olmadığı aksine okutulan Kur'an ve Tefsir metinlerinin aslında öğrenilen Arap dil ve belagati kurallarının uygulama alanı olarak görülmesidir. Bugünkü çağdaş anlayışla Kur'an merkezli bir din telakkisi düşünülmekte; halbuki geleneksel İslamî eğitim-öğretimde kutsal metin merkezli bir öğretimin söz konusu olmadığı görülür.

19. ve 20. yy. Osmanlı Medrese ve Darülfünunlarında Batının da etkisiyle artık kutsal metin merkezli bir din eğitim-öğretimine doğru gidilmiş ve böylece programlarda artık Meani Kur'an başlığı altında Kur'an tercüme ve tefsirleri dersleri görülmüştür. Kur'an-ı anlamaya yönelik böyle bir dersin yer alması programlar açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Burada hatırlanması gereken en önemli husus ise böyle bir anlayışın yani dinî ana kaynağından anlama anlayışının oluşmasında Batıdaki Reform ve Rönesans hareketleri ile ortaya çıkan ve zamanla güçlenen kutsal kitaba inme ve onu anlama arayışlarının etkisidir. Çünkü daha önce de değinildiği gibi Osmanlı eğitim sistemi, XVIII. yüzyıldan başlayarak hızla artan eğitimde Batılılaşma çalışmaları içine girmiştir. Bu programın kabul olduğu İkinci Meşrutiyet dönemi ise, Batılılaşma çabalarının ve etkilerinin her alanda olduğu gibi eğitimde de en çok hissedildiği dönemdir.

KAYNAKÇA

- Atay, Hüseyin, (1983) *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ayni, M.A., (1995), *Daru'l-fünûn Tarihi*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Er, H., (1999), *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Ergun, M., (1996) *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Ergun, O., (1977), *Maarif Tarihi*, III-IV, İstanbul.
- Hatipoğlu, Tahir, (2000), *Türkiye Üniversite Tarihi*, II. Baskı, Ankara: Selvi Yayınevi.
- Koçer, H. A., (1991), *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özyılmaz, Ö., (2002), *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, (1991), N., *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.